

STOSUNKI SŁOWIAŃSKO-NIEMIECKIE W BADANIACH INSTYTUTU SŁOWIANOZNAWSTWA I BAŁKANISTYKI AN ZSRR

Jednym z kierunków prac badawczych powstałego w r. 1947 Instytutu Słowianoznawstwa AN ZSRR stały się problemy ukształtowanych historycznie stosunków Niemiec z narodami słowiańskimi. Zakończona niedawno wojna z faszyzmem czyniła wówczas badania stosunków słowiańsko-niemieckich bardzo aktualnymi. Dla historyków radzieckich zrozumiałą była naukowa i polityczna potrzeba analizy tego wielopłaszczyznowego tematu, zawierającego w sobie nie tylko momenty negatywne, ale odzwierciedlającego także dawniejsze kulturalne, demokratyczne i rewolucyjne związki narodu niemieckiego i ludów słowiańskich. Mówiąc o momentach negatywnych, mamy na uwadze ukształtowane historycznie zjawisko, którego upostaciowaniem było tzw. niemieckie parcie na wschód. Jego ideowymi patronami i organizatorami były klasy rządzące społeczeństwa feudalnego, a później, w epoce imperializmu, skrajnie reakcyjni przedstawiciele kręgów ziemiańsko-burżuazyjnych państwa niemieckiego.

Najbardziej złowrogi wyraz znalazła polityka *Drang nach Osten* w planach, realnych programach i polityce hitlerowców, którzy doszli do władzy w Niemczech w r. 1933 i rozpętali II wojnę światową, okupioną 50 milionami ofiar ludzkich.

W ciągu dłuższego okresu, zgodnie ze strukturą Instytutu składającego się z sekcji zorganizowanych na zasadzie formacji społeczno-ekonomicznych, nie istniała tu komórka zajmująca się specjalnie analizą stosunków słowiańsko-niemieckich. Tematyka była przedmiotem prac badawczych we wszystkich sekcjach historycznych. Zespół Instytutu był w tym czasie zajęty opracowaniem obszernych, syntetycznych publikacji poświęconych historii krajów słowiańskich, ujmujących punkt widzenia radzieckich nauk historycznych. Opracowano wówczas fundamentalne monografie zbiorowe dotyczące historii Polski, Czechosłowacji, Jugosławii i Bułgarii, w których wiele miejsca poświęcono problemowi stosunków słowiańsko-niemieckich¹.

¹ *Istorija Polski*, t. I - III. Moskwa 1954, 1955, 1958; *Istorija Czechosłowacji*, t. I - III. Moskwa 1956, 1959, 1960; *Istorija Bułgarii*, t. I - II. Moskwa 1954, 1955; *Istorija Jugosławii*, t. I - II. Moskwa 1963; *Oczerki istorii Narodnoj Polski*. Moskwa 1965.

Jednocześnie, problematyka słowiańsko-niemiecka zajmowała niemało miejsca w poszczególnych artykułach i monografiach pracowników Instytutu — I. I. Udalcowa, S. I. Prasołowa, P. I. Riezonowa, Ł. B. Walewa, W. D. Koroluka, I. S. Millera i innych. W ten sposób powstały niezbędne podstawy, gwarantujące możliwość kontynuowania prac specjalnie poświęconych tym zagadnieniom. Ważnym momentem w tym zakresie stała się *Narada koordynacyjna na temat aktualnych problemów słowianoznawstwa* zorganizowana w styczniu 1961 r. W rezolucji Sekcji Historycznej ogłoszonej podczas tego spotkania, wśród podstawowych kierunków prac badawczo-naukowych wymieniono historię stosunków i związków słowiańsko-niemieckich oraz walkę z ideologią rewanżyzmu niemieckiego².

Na wspomnianej naradzie wystąpiono z postulatem zorganizowania w ramach Instytutu odrębnej komórki zajmującej się ukierunkowanymi badaniami historii rozwoju stosunków słowiańsko-niemieckich. Wiosną 1961 r. w Instytucie Słowianoznawstwa AN ZSRR powstała grupa badawcza zajmująca się tą problematyką a także krytyką zachodnioniemieckiej, reakcyjnej *Ostforschung*. Na czele grupy stanął jeden ze starszych pracowników Instytutu, wybitny specjalista radziecki w dziedzinie słowianoznawstwa W. D. Koroluk. Chronologiczne ramy prac badawczych grupy obejmowały rozległy okres — od średniowiecza do współczesności. Do badań stosunków słowiańsko-niemieckich włączeni zostali specjaliści w zakresie problematyki różnych krajów i różnych okresów historycznych, dla których odtąd stosunki Niemiec z krajami i narodami słowiańskimi stały się głównym przedmiotem badań naukowych. Od 1964 r. grupa uległa reorganizacji, stając się Sekcją Stosunków Słowiańsko-Niemieckich, działającą do jesieni 1970 r. W okresie funkcjonowania w Instytucie Słowianoznawstwa tej odrębnej placówki zajmującej się specjalnie badaniami słowiańsko-niemieckimi opracowano i opublikowano 8 tematycznych prac zbiorowych³. Ponadto dwie prace wydane zostały przez nowo powstałe

² *Riezolucija koordinacjonnoego sowieszczanija po aktualnym problemam stawjanowiedienija i rieszenija sekcij koordinacjonnoego sowieszczanija*. Moskwa 1961, ss. 14, 16.

³ *Stawjano-giermanskije issledowanija*, red. W. D. Koroluk i in. Moskwa 1963; *Stawjano-giermanskije odnoszenija*, red. W. D. Koroluk i in. Moskwa 1964; *Awstro-Wiengrija i stawjano-giermanskije odnoszenija*, red. W. D. Koroluk i in. Moskwa 1965; *Mieždunarodnyje odnoszenija w Centralnoj i Wostocznoj Jewropie i ich istoriografija*, red. W. D. Koroluk i in. Moskwa 1966; *Drang nach Osten i istoriczeskoje razwitije stran Centralnoj, Wostocznoj i Jugo-Wostocznoj Jewropy*, red. W. D. Koroluk i in. Moskwa 1967; *Mieždunarodnyje swjazi stran Centralnoj, Wostocznoj i Jugo-Wostocznoj Jewropy i stawjano-giermanskije odnoszenija*, red. W. D. Koroluk i in. Moskwa 1968; *Stawjano-giermanskije kulturnyje swjazi*, red. W. D. Koroluk i in. Moskwa 1969; *Issledowanija po stawjano-giermanskim odnoszenijam*, red. W. D. Koroluk i in. Moskwa 1971.

sekcje — historii dawnej i średniowiecza oraz historii stosunków międzynarodowych w Europie Środkowej i Południowo-wschodniej — przy udziale badaczy kontynuujących prace poświęcone dziejom stosunków słowiańsko-niemieckich⁴.

Problematyka stosunków słowiańsko-niemieckich stała się przedmiotem szerokich dyskusji naukowych, które rozwijały się na sympozjach i konferencjach organizowanych okresowo w Instytucie. Pierwsze z takich spotkań naukowych odbyło się w Moskwie w maju 1963 r. Uczestniczyli w nim także przedstawiciele Instytutu Zachodniego (PRL). Wiosną 1964 r. w Poznaniu zwołano spotkanie koordynacyjne na temat historii stosunków słowiańsko-niemieckich, w którym uczestniczyli przedstawiciele Polski, NRD, CSRS i ZSRR. Historycy radzieccy reprezentowani byli przez: W. D. Koroluka, N. D. Ratner i W. K. Wołkova. Kolejne sympozjum na temat niemieckiego *Drang nach Osten* zorganizowano w kwietniu 1966 r. w Moskwie. Uczestniczyły w nim instytuty badawcze Polski, Czechosłowacji, Węgier, Bułgarii, NRD i Rumunii, wraz z ośrodkami naukowymi i wyższymi uczelniami Moskwy, Leningradu, Wilna, Mińska, Charkowa, Połtawy, Świerdłowska i Tallina.

Zorganizowane w marcu 1969 r. sympozjum poświęcone *Drang nach Osten* i rozwojowi historycznemu krajów Europy środkowej i południowo-wschodniej zainteresowało również szeroki krąg uczestników — historyków radzieckich i zagranicznych. Przedmiotem dyskusji był na tym spotkaniu projekt pierwszego tomu przygotowanej przez Sekcję Stosunków Słowiańsko-Niemieckich pracy zbiorowej pt. *Drang nach Osten a rozwój historyczny narodów Europy środkowej, wschodniej i południowo-wschodniej*. Na spotkaniu tym z referatem zatytułowanym *Główne etapy stosunków niemiecko-słowiańskich w XIX i XX w.*, dotyczącym problematyki drugiego tomu tego wydawnictwa (1870 - 1945) wystąpił W. K. Wołkow.

W grudniu 1971 r. Sekcja Historii Stosunków Międzynarodowych w Europie Środkowej i Południowo-wschodniej zorganizowała spotkanie historyków radzieckich, na którym dyskutowano projekt pracy zbiorowej pt. *Niemiecka polityka imperialistyczna „Drang nach Osten” a narody Europy środkowej, wschodniej i południowo-wschodniej*. (Po likwidacji Sekcji Stosunków Słowiańsko-Niemieckich w r. 1970 drugi tom pracy zbiorowej pt. *„Drang nach Osten” a rozwój historyczny ...* przekształcił się w odrębną monografię zbiorową).

⁴ *Woprosy istoriografii i istocznikowiedienija sławjano-giermanskich odnoszenij*, red. W. D. Koroluki in. Moskwa 1973; *Giermanskaja wostocznaja politika w nowoje i nowiejszeje wriemja. Problemy istorii i istoriografii*, red. W. K. Wołkow in. Moskwa 1974.

Pozostając w poniższym przeglądzie zasadniczo w kręgu przedsięwzięć pracowników Instytutu Słowianoznawstwa i Bałkanistyki AN ZSRR należy zaznaczyć, iż wokół Sekcji Stosunków Słowiańsko-Niemieckich szybko wykształcił się szeroki aktyw naukowy, rekrutujący się spośród naukowców związanych z różnymi instytutami AN ZSRR, Akademii Nauk Społecznych przy KC KPZR oraz licznymi uczelniami wyższymi Związku Radzieckiego, którzy uczestniczyli w konferencjach i sympozjach, publikowali swe prace w wydawnictwach Instytutu, brali udział w pracach sekcji. Sekcja Stosunków Słowiańsko-Niemieckich nawiązała efektywne kontakty naukowe z uczonymi bratnich krajów socjalistycznych: PRL, CSRS, NRD, LRB, SFRJ, WRL. Szczególnie bliskie kontakty nawiązano z pracownikami Instytutu Zachodniego w Poznaniu.

W okresie funkcjonowania Sekcji Stosunków Słowiańsko-Niemieckich wielu jej pracowników — A. I. Rogow, B. N. Fłoria, I. I. Pop, R. P. Griszina, W. K. Wołkow, A. F. Noskowa, T. J. Grigorjanc — przygotowało i obroniło dysertacje zgodne z problematyką sekcji, na podstawie których pracownicy ci uzyskali stopień naukowy kandydata nauk historycznych, a W. D. Koroluk — stopień doktora nauk historycznych. Doktor nauk historycznych, najwybitniejszy radziecki specjalista w zakresie historii Austro-Węgier i Republiki Austriackiej, W. M. Turok zakończył prace nad drugim tomem historii Austrii⁵. Do końca 1972 r. prawie wszyscy z wymienionych opublikowali opracowania monograficzne z dziedziny historii stosunków słowiańsko-niemieckich⁶. W r. 1974 T. J. Grigorjanc zakończyła opracowywanie monografii pt. *Hitlerowska polityka germanizacji i kolonizacji polskich ziem „ucielonych”*.

Przechodząc do przeglądu poszczególnych prac monograficznych należy podkreślić, że w indywidualnych studiach rozpatrywano liczne aspekty stosunków słowiańsko-niemieckich — od planów ekspansji do kontaktów rewolucyjnych — większość ich jednak poświęcona była analizie agresywnych planów niemieckich klas rządzących wobec sąsiednich ludów słowiańskich. Uzasadnieniem był tu fakt, iż owe monograficzne badania miały stanowić podstawę dla opracowania syntetycznego wydawnictwa zbiorowego pt. *„Drang nach Osten” a historyczny rozwój narodów Europy środkowej, wschodniej i południowo-wschodniej*. Stąd też zagadnieniom bardzo interesującym i niezwykle ważnym w historii stosunków słowiańsko-niemieckich, jak np. związkom sił postępowych i rewolucyjnych, wzajemnym stosunkom kulturalnym itp., poświęcono w pracach Sekcji Stosunków Słowiańsko-Niemieckich proporcjonalnie mało uwagi.

Jeśli chodzi o analizę powstania i genezy polityki „parcia na wschód”,

⁵ W. M. Turok, *Oczerki istorii Austrii 1929 - 1938*. Moskwa 1962.

⁶ Szczegóły por. w dalszym ciągu tekstu.

badacze radzieccy interesowali się zwłaszcza epoką feudalizmu. W związku z tym, szczególnie interesujący jest syntetyczny referat W. D. Koroluka wygłoszony na sympozjum zorganizowanym przez Sekcję w r. 1966, w którym zawarta została charakterystyka niemieckiego „parcia na wschód” w okresie feudalizmu⁷. Wskazując na znaczenie tego zjawiska dla dziejów krajów sąsiadujących z Niemcami autor podkreślił naukową aktualność problemu także w dobie współczesnej, kiedy dyskutuje się żywo zagadnienia integracji europejskiej. Rozwój kontaktów powinno w tym przypadku poprzedzać precyzyjne i pełne wskazanie przeszkód, jakie dawniej stały na jego drodze⁸.

Poważne miejsce w badaniach stosunków wczesnofeudalnych państw Europy środkowej i wschodniej z Cesarstwem Niemieckim zajmuje monografia W. D. Koroluka pt. *Słowianie zachodni a Ruś Kijowska*, w której autor dokonał podsumowania wyników swych wieloletnich badań historii kształtowania się państwowości feudalnej i systemu stosunków międzynarodowych w Europie środkowej⁹. Poddał on tu przekonującej krytyce koncepcje niemieckiej historiografii burżuazyjnej, traktujące Polskę i Czechy w X i początkach XI w. jako formacje polityczne zależne od Niemiec. Na szerokim materiale W. D. Koroluk wykazał, że polityka zagraniczna tych państw posiadała charakter samodzielny i kształtowała się w aktywnej walce z niemiecką ekspansją feudalną. Jeden z artykułów autor poświęcił analizie specyfiki procesu kształtowania się państwowości Słowian Połabskich w warunkach nieprzerwanego parcia na ich ziemie feudalów niemieckich¹⁰.

Analizie stosunków rosyjsko-polskich poświęcona została jedna z prac W. T. Paszuty, znanego specjalisty w dziedzinie historii Rosji¹¹. Podobnie zagadnienie stosunków Cesarstwa Niemieckiego i Królestwa Czeskie-

⁷ W. D. Koroluk, *Drang nach Osten i istoriczeskoje razwitiije narodow stran Centralnoj, Wostocznoj i Jugo-Wostocznoj Jewropy w pieriod feodalizma*. W: *Drang nach Osten i istoriczeskoje razwitiije stran Centralnoj, Wostocznoj i Jugo-Wostocznoj Jewropy*. Moskwa 1967.

⁸ *Drang nach Osten i istoriczeskoje razwitiije narodow...*, s. 22.

⁹ W. D. Koroluk, *Zapadnyje slawjanie i Kijewskaja Ruś*. Moskwa 1964; por. także tegoż autora: *Polsza i giermanskaja impierija w sistiemie mieżdunarodnych odnoszenij Centralnoj i Wostocznoj Jewropy wo wtoroj połowinie X — pierwoj połowinie XI ww.* W: *Mieżdunarodnyje swjazi stran Centralnoj, Wostocznoj i Jugo-Wostocznoj Jewropy i slawjano-giermanskije odnoszenija*. Moskwa 1968.

¹⁰ W. D. Koroluk, *K woprosu o ranniefieodalnoj gosudarstwienności u połabskich slawjan. — Slawjano-giermanskije odnoszenija*. Moskwa. 1964.

¹¹ W. T. Paszuto, *Rusko-polskije wzaimootnoszenija (s sieriediny XI wieka do mongolskogo naszestwija) w swjazi s politikoj Giermanskij impierii*. W: *Mieżdunarodnyje swjazi stran Centralnoj, Wostocznoj i Jugo-Wostocznoj Jewropy i slawjano-giermanskije odnoszenija*. Moskwa 1968.

go śledził w swych szczegółowych artykułach G. E. Sanczuk¹², który skoncentrował swe zainteresowania na jednym z głównych ideologów wczesnofeudalnej ekspansji niemieckiej — Widukindzie z Korweji¹³.

W interesujących pracach B. N. Florii poświęconych historii stosunków międzynarodowych w Europie środkowej i wschodniej na przełomie XVI i XVII w., wiele miejsca poświęcono zagadnieniom wzajemnych stosunków Rosji z miastami niemieckimi w państwach bałtyckich, ze Związkiem Hanzeatyckim, Austrią i Brandenburgią. Naświetlając te problemy, autor szeroko wykorzystał nie opublikowane wcześniej materiały z archiwów rosyjskich¹⁴.

Obszernie korzystał również z materiałów archiwalnych Ł. W. Zaborowski, który prześledził kontakty dyplomatyczne państwa moskiewskiego z krajami europejskimi, w pierwszym rzędzie z Austrią i Brandenburgią, w przeddzień i w pierwszym okresie wojny polsko-rosyjskiej 1654 - 1667¹⁵. Tenże autor dokonał analizy zabiegów dyplomatycznych Brandenburgii, w związku z rozpoczynającą się wojną polsko-szwedzką¹⁶.

Odbicie bohaterskiej walki narodu rosyjskiego z ekspansją niemiecką w XIII w. badał w zabytkach kultury starorusyjskiej A. I. Rogow¹⁷, któ-

¹² G. E. Sanczuk, *Problema impierii i czesko-niemieckich odnoszenij ranniefiedalnogo pierioda (X - XII ww.) w zapadnogiermanskoj istoriografii poslewojennogo wriemieni*. W: *Awstro-Wiengrija i stawjano-giermanskije odnoszenija*. Moskwa 1965.

¹³ G. E. Sanczuk, *K woprosu ob izuczenii ideologii niemieckiego Drang nach Osten w ranniefiedalnoj pieriod*. W: *Drang nach Osten i istoriczeskoje razwitiije...*, Moskwa 1967; tegoż autora: *Widukind kak ideolog wostocznoj ekspansji ranniefiedalnogo niemieckiego gosudarstwa*. W: *Stawjano-giermanskije kulturnyje swjazi i odnoszenija*. Moskwa 1969; *Widukind Korwejskij i jego „Diejanija saksow” (Obzor istoczników)*. W: *Woprosy istoriografii i istocznikowiedienija stawjano-giermanskich odnoszenij*. Moskwa 1973; *Politiceskije wzgljady Widukinda Korwejskiego*. W: *Issledowanija po stawjano-giermanskim odnoszenijam*. Moskwa 1971.

¹⁴ B. N. Floria, *Pribaltijskije goroda i wniesznaja politika russkogo prawitielstwa w konce XVI — naczale XVII ww.* W: *Mieždunarodnyje odnoszenija w Centralnoj i Wostocznoj Jewropie i ich istoriografija*. Moskwa 1966; tegoż autora: *Russko-awstrijskije odnoszenija na rubieże XVI - XVII ww. (posolstwo Afanasija Wasjewa w Impieriju)* W: *Mieždunarodnyje swjazi stran...* Moskwa 1968; *Russko-polskije odnoszenija i baltijskij wopros w konce XVI — naczale XVII ww.* Moskwa 1973.

¹⁵ Ł. W. Zaborowski, *Naczalo russko-polskoj wojny i diplomaticzeskije kontakty Rossii s Awstrijej, Brandenburgom i drugimi jewropiejskimi dierzawami (Icniec 1653 — janwar 1655)*. W: *Issledowanija po stawjano-giermanskim odnoszenijam*. Moskwa 1971.

¹⁶ Ł. W. Zaborowski, *Politika Szwiecii na kanunie Pierwoj Siewiernoj wojny (wtoraja połowina 1654 — siederina 1655)*. W: *Woprosy istoriografii i istocznikowiedienija stawjano-giermanskich odnoszenij*. Moskwa 1973.

¹⁷ A. I. Rogow, *Aleksander Niewskij i borba russkogo naroda s niemieckoj fie-*

ry opublikował także pracę pt. *Opowieść o Izydorze Juriewskim jako źródło historyczne i zabytek publicystyki rosyjskiej okresu wojny inflacyjnej*¹⁸.

Problematyka stosunków słowiańsko-niemieckich w XIX i XX w., zwłaszcza zaś w okresie przechodzenia do stadium imperializmu, a także w dobie imperializmu do wybuchu I wojny światowej i podczas jej trwania stała się przedmiotem szczegółowych analiz naukowych szeregu pracowników Sekcji i Instytutu. Był to bowiem okres kształtowania się ideologii polityki imperializmu niemieckiego, który odegrał tak decydującą rolę w dziejach Europy i całej ludzkości w ciągu ostatnich dziesięcioleci.

W tym zakresie główny wysiłek koncentrował się w zasadzie na dwóch ważnych i zbieżnych aspektach owej problematyki — na polityce zagranicznej niemieckich klas rządzących wobec krajów Europy środkowej, wschodniej i południowo-wschodniej (przy czym główna uwaga zwrócona była na analizę koncepcji, powstających na poszczególnych etapach rozwoju historycznego i tworzonych przez różne ugrupowania niemieckiego, imperialistycznego bloku burżuazyjno-ziemiańskiego) oraz na zagadnieniach ideologicznych. Należało bowiem z pozycji marksistowskich badać zarówno korzenie ideowe, jak i rozwój samej ideologii imperializmu niemieckiego, którego najbardziej skrajną i reakcyjną formą stał się w XIX w. pangermanizm.

W r. 1969 W. K. Wołkow opublikował fundamentalny artykuł pt. *W kwestii pochodzenia pojęć „pangermanizm” i „panslawizm”*¹⁹, gdzie określono owe ideologie nacjonalistyczne jako szowinistyczny system idei, poglądów i koncepcji politycznych dotyczących problemu narodowego, stworzony przez klasy wyzyskiwaczy dwóch największych narodów Europy — rosyjskiego i niemieckiego — w epoce kapitalizmu i imperializmu. Autor przedstawił tło powstania tych pojęć a także istotną różnicę tkwiącą w przejawach obu ideologii oraz w odmiennej roli, jaką odegrały one w dziejach narodów europejskich i całej ludzkości.

Rozwijając badania nad niemiecką polityką *Drang nach Osten* drugiej połowy XIX i pierwszej połowy XX w. W. K. Wołkow opublikował dwa artykuły monograficzne²⁰, w których przeprowadził periodyzację stosun-

odalnoy agreszijej w driewnierusskoj pismiennosti i isskustwie. W: *Drang nach Osten i istoriczieskoje razwitiije stran...* Moskwa 1967.

¹⁸ *Stawjano-giermanskije kulturnyje swjazi i odnoszenija*. Moskwa 1969.

¹⁹ *Stawjano-giermanskije kulturnyje swjazi i odnoszenija*. Moskwa 1969.

²⁰ W. K. Wołkow, *Osnowyje etapy razwitiija slawjano-giermanskich odnoszenij w XIX - XXw. w swietie giermanskoi impierialistichieskoj politiki Drang nach Osten (Problemy i issledowanija)*. W: *Issledowanija po slawjano-giermanskim odnoszenijam*. Moskwa 1971; tegoż autora: *Wnieszniepolitichieskije koncepcii giermanskogo impierializma i ich projawlenije w odnoszenijach so stranami Centralnoj, Wostocznoj i Jugo-*

ków słowiańsko-niemieckich w XIX i XX w., w kontekście niemieckiej polityki imperialistycznej, wydzieliwszy trzy etapy ich rozwoju, zamknięte historyczną porażką tej polityki w latach II wojny światowej. W. K. Wołkow dokonał historycznej analizy kształtowania się tych koncepcji polityki zagraniczej, które formułowały cele i określały agresywne działania państwa niemieckiego na forum międzynarodowym, stanowiąc swoisty wyraz psychologii społecznej i interesów klasowych sfer rządzących i klas wyzyskujących Niemiec.

Pszczególne fazy ekspansji imperializmu niemieckiego były przedmiotem badań historyków, specjalizujących się w zakresie historii Słowian południowych. Tak więc M. A. Birman opublikował artykuł pt. *Dyplomacja Niemiec i Związek Bałkański w 1912 r.*²¹, w którym na podstawie analizy obszernego materiału faktograficznego — głównie dokumentów dyplomatycznych — wykazał, jak dużą rolę w kompleksie konfliktów prowadzących do wybuchu I wojny światowej odegrały Bałkany. Autor słusznie poświęcił wiele uwagi nie tylko polityce imperializmu niemieckiego, ale także ściśle z nim związanego imperializmu austriackiego.

Monarchia habsburska, polityczny i ideologiczny sojusznik Cesarstwa Niemieckiego, jego ariergarda w „parciu” na Bałkany, stanowiła niejako naturalny przedmiot zainteresowań szeregu pracowników Instytutu Słowianoznawstwa i Sekcji Stosunków Słowiańsko-Niemieckich. Nie przypadkowo jedno z wydawnictw zbiorowych traktujących o problematyce słowiańsko-niemieckiej w całości poświęcone zostało sprawom Austro-Węgier. W artykule I. G. Sienkiewicz pt. *Reakcyjna polityka Austro-Węgier na Bałkanach w latach sześćdziesiątych - siedemdziesiątych XIX w.*²² ukazano akcje dyplomacji austriackiej uniemożliwiające zbliżenie i zjednoczenie sił narodu albańskiego i ludów słowiańskich w ich walce narodowowyzwoleńczej.

Zagadnieniom stosunków słowiańsko-niemieckich, a w szczególności stosunków czesko-niemieckich w ramach monarchii austriackiej, poświęcane są prace N. D. Ratner. W obszernych artykułach monograficznych²³

Wostocznoj Jewropy. W: *Giermanskaja wostocznaja politika w nowoje i nowiejszeje wriemja. Problemy istorii i istoriografii*. Moskwa 1974.

²¹ M. A. Birman, *Diplomatija Giermanii i Bałkanskij sojuz w 1912 g.* W: *Issledowanija po sławjano-giermanskim odnoszenijam*. Moskwa 1971.

²² *Awstro-Wiengrija i sławjano-giermanskije odnoszenija*. Moskwa 1965.

²³ N. D. Ratner, *Nacjonalno-politiczeskaja borba w Czechii w gody stanowlenija awstro-wiengierskogo dualizma (1866 - 1871): Kratkije soobszczenija Instituta sławjanowiedienija* Nr. 9, 1952; teje autorki: *Programma i taktika czeszkoskiej burżuazji w 1860 - 1867 gg. Uczonyje zapiski Instituta sławjanowiedienija AN SSSR*, t. 14. Moskwa 1956; *Podjom nacjonalno-oswoboditielnogo dwiżenija w Czechii w 1868 - 1869 gg.* W: *Iz istorii rewolucjonnoego dwiżenija narodow Czechosłowakii*. Moskwa 1959;

autorka analizowała problemy walki narodowo-politycznej na ziemiach czeskich w okresie powstawania Austro-Węgier i kształtowania się systemu dualistycznego, przy czym po raz pierwszy wykorzystwała ona naukowo prasę rosyjską tego okresu. Uczestnicząc w opracowaniu wydawnictwa zbiorowego pt. *Niemiecka polityka imperialistyczna „Drang nach Osten” a narody Europy środkowej, wschodniej i południowo-wschodniej*, N. D. Ratner zajęła się ostatnio zagadnieniami sytuacji międzynarodowej Austro-Węgier i ich problemami narodowymi w latach 1871 - 1914, a także kwestią reakcji uciskanych narodowości monarchii habsburskiej na zacieśniające się współdziałanie austriacko-niemieckie. W tym zakresie niewątpliwie interesujące były wystąpienia N. D. Ratner na sympozjum w 1971 r. w Instytucie Słowianoznawstwa i Bałkanistyki²⁴ oraz na VII Międzynarodowym Kongresie Sławistów w Warszawie w r. 1973²⁵, poświęcone reakcji słowiańskich narodów Austro-Węgier na powstanie w r. 1871 II Rzeszy niemieckiej.

Obszarem naukowych zainteresowań W. I. Frejdzona jest Chorwacja w XIX i XX w. W jednym z artykułów przedstawił on próby różnych ugrupowań politycznych Chorwacji podejmowane w sześćdziesiątych i siedemdziesiątych latach XIX w. w celu przeciwstawienia się pangermanizmowi przez występowanie z różnymi postulatami rozwiązania problemów Austrii w interesie poszczególnych warstw społecznych narodu chorwackiego²⁶. W większej monografii tegoż autora pt. *Walka narodu chorwackiego o wolność narodową* (Moskwa 1970) odpowiednie miejsce zajęły rozważania na temat stosunków słowiańsko-niemieckich w świetle walki narodowowyzwoleńczej narodu chorwackiego w monarchii Habsburgów. Podobne miejsce zagadnienia te zajmują w monografii J. A. Pisariewa, poświęconej ruchowi wyzwolenicznemu narodów jugosłowiańskich w początkach XX w.²⁷.

O projekcie awstroczeszskiego soglaszenija 1871 g. W: *Obszczestwiennno-politiczeskije dwiżenija w Centralnoj Jewropie w XIX w naczale XX ww.* Moskwa 1974.

²⁴ N. D. Ratner, *Reakcija imuszczich klassow sławjanskich nacjonalnostiej w Awstrii na obrazowanije Giermanskoj impierii.* W: *Giermanskaja wostocznaja politika w nowoje i nowiejszeje wremja. Problemy istorii i istoriografii.* Moskwa 1974.

²⁵ N. D. Ratner, *Libieralnaja i demokraticzeskaja pieczat Rossii o sławjanach awstrijskoj monarchii w swjazi s obrazowanijem w 1871 g. Giermanskoj impierii.* W: *Istorija, kultura, etnografija, i folklor sławjanskich narodow. VII międzynarodnyj sjezd sławistow w Warszawie, awg. 1973. Dokłady sowietskoj dielegaci.* Moskwa 1973.

²⁶ W. I. Frejdzon, *Propaganda w Chorwatii franko-russkogo sojuza protiv giermanskoj ekspansii w 60 - 70 godach XIX w. W: Międzynarodnyje odnoszenija w Centralnoj i Wostocznoj Jewropie i ich istoriografija.* Moskwa 1966; tegoż autora: *Problema federalizacii impierii Gabsburgow w 60- naczale 70 godow XIX w. W: Drang nach Osten i istoriczeskoje razwitije stran. . .* Moskwa 1967.

²⁷ J. A. Pisariew, *Oswoboditielnoje dwiżenije jugosławjanskich narodow Awstro-Wiengrii 1905 - 1914.* Moskwa 1962; tegoż autora: *Borba monarchii Gabsbur-*

Ideologię imperializmu niemieckiego omawia artykuł akademika A. M. Deborina, opublikowany po śmierci autora, stanowiący część zamierzonej i nieukończonyj większej monografii. Na podstawie analizy obszernego materiału historycznego ukazane w nim zostały etapy rozwoju ideologii imperializmu niemieckiego od połowy XIX w. do r. 1933²⁸.

Militarystyczne i nacjonalistyczno-rasistowskie koncepcje niemieckich klas rządzących przedstawiono w artykule M. N. Maszkina pt. *Z historii niemieckiej propagandy militarystycznej do końca XIX — początku XX w.*, opublikowanym w pracy zbiorowej *Stosunki słowiańsko-niemieckie* (Moskwa 1964).

N. D. Ratner, której zainteresowania naukowe związane były już dawniej z Austro-Węgrami, opublikowała szereg artykułów²⁹, poświęconych pangermanizmowi austriackiemu — reakcyjnemu nurtowi ideowo-politycznemu, związanemu ściśle z pangermanizmem imperialnym, posiadającym jednak swoje specyficzne, wyróżniające cechy. Szczególnie interesujące dla szerokiego kręgu badaczy są zachowane w Archiwum Polityki Zagranicznej Rosji i wcześniej nie publikowane raporty dyplomatów rosyjskich z Austrii. Raporty te, dotyczące końcowych lat XIX w. ukazują oficjalną reakcję Rosji na poważny kryzys wewnętrzny monarchii habsburskiej, związany z zaostrzeniem się stosunków czesko-niemieckich na tle ogłoszenia przez władze w r. 1897 znanych ustaw językowych. W rosyjskich dokumentach dyplomatycznych wiele uwagi poświęca się działalności austriackich pangermanistów, a zwłaszcza działaniom ich przywódcy — Georga Schönerera. Zamknięciem badań jest książka N. D. Ratner pt. *Szkice z historii pangermanizmu w Austrii w końcu XIX w.* (Moskwa 1970). Dużo miejsca zajęła w niej analiza antysłowiańskiej tendencji pangermanizmu austriackiego, oraz nasilenia jego zaborczości

gow protiv riewolucyjnojj propagandy w armii i w jugoslawskich ziemiach w 1914 - 1918 gg. W: *Mieżdunarodnyje odnoszenija w Centralnoj i Wostocznoj Jewropie i ich istoriografija*. Moskwa 1966.

²⁸ A. M. Deborin, *K charakteristike ideologii giermanskogo imperializma do prichoda Gitlera k wlasti*. W: *Sławjano-giermanskije issledowanija*. Moskwa 1963.

²⁹ N. D. Ratner, *Wozniknowienije pangiermanizma w Awstrii*. W: *Awstro-Wiengrija i sławjano-giermanskije odnoszenija*. Moskwa 1965; teje autorki: *Obostrienije antisławjanskojj politiki niemieckich nacjonalistow Awstrii w 1897 g.* (Publikacija dokumentow). W: *Mieżdunarodnyje odnoszenija w Centralnoj i Wostocznoj Jewropie i ich istoriografija*. Moskwa 1966; *Iz istorii pangiermanizma* W: *Drang nach Osten i istoričeskoje razwitije stran ...* Moskwa 1967; *Otnoszenije Pangiermanskogo sojuza k borbie wokrug ukazow o jazykach w Awstrii w 1897 - 1899 g.* W: *Sławjano-giermanskije kulturnyje swjazi i odnoszenija*. Moskwa 1969; *Awstrosławizm i awstrijskij pangiermanizm*. W: *Sowietskoje sławjanowiedienije*. Minsk 1969; *Carskaja diplomatija i Awstro-Wiengrija w konce XIX w.* W: *Issledowaniju po sławjano-giermanskim odnoszenijam*. Moskwa 1971.

wraz ze wzrostem dążeń narodowych w Austrii. Odrębnie potraktowano tu kwestię kłamliwości, antynaukowości i ahistoryczności tezy propagandy pangermańskiej o „obronnym charakterze” pangermanizmu, będącego rzekomo tylko odpowiedzią na „ekspansję” Słowian.

Plany zjednoczenia Europy środkowej (*Mitteleuropy*), obecne także współcześnie w historiografii zachodniej omówione zostały w dwóch artykułach I. I. Popa³⁰. Autor przedstawił je jako jedną z zaborczych koncepcji imperializmu niemieckiego, podkreślając przy całej odrębności — związek tych planów z doktryną pangermańską. Należy zwrócić także uwagę na artykuł I. I. Popa poświęcony polityce wschodniej mocarstw centralnych, po zawarciu paktu w Brześciu³¹.

Specjaliści w zakresie najnowszej historii krajów słowiańskich pracujący w Sekcji Stosunków Słowiańsko-Niemieckich koncentrowali swą uwagę na prehistorii i historii II wojny światowej. W. K. Wołkow zajmował się analizą dynamiki stosunków niemiecko-jugosłowiańskich w przededniu II wojny światowej, opublikował szereg artykułów monograficznych dotyczących tej problematyki i wydał dwie książki o podobnej tematyce³². Obecnie W. K. Wołkow kieruje Sekcją Historii Stosunków Międzynarodowych w Europie Środkowej i Południowej oraz kontynuuje badania problematyki międzynarodowej w szerszym zakresie. Kończy pracę nad monografią pt. *Kraje bałkańskie a Układ Monachijski*.

Do 1973 r. I. I. Pop opublikował serię artykułów a następnie monografię pt. *Stosunki czechosłowacko-węgierskie (1935 - 1939)*, w których analizował stosunki Czechosłowacji i Węgier w przededniu wojny i wpływ ekspansji Niemiec hitlerowskich w Basenie Dunajskim na losy narodów tego obszaru³³. Autor ukazuje tu motywy inspirujące antynarodową i

³⁰ I. I. Pop, *Russkaja libieralno-burżuaznaja priessa 1914 - 1917 gg. o teorii „Sriedinnoj Jewropy”*. W: *Mieżdunarodnyje odnoszenija w Centralnoj i Wostocznoj Jewropie i ich istoriografia*. Moskwa 1966, tegoż autora: „Sriedinnaja Jewropa” w *planach kajzierowskiej Giermanii w pieriod pierwoj mirowoj wojny*. W: *Issledowanija po stawjano-giermanskim odnoszeniam*. Moskwa 1971.

³¹ I. I. Pop, *Wostocznaja polityka centralnych dierzaw posle Briestkogo mira*. W: *Giermanskaja politika w nowoje i nowiejszeje wriemja* Moskwa 1974.

³² W. K. Wołkow, *Giermano-jugoslawskie odnoszenija i razwał Małoj Antanty*. W: *Stawjano-giermanskie issledowanija*. Moskwa 1963; tegoż autora: *Giermano-jugoslawskie odnoszenija i razwał Małoj Antanty 1933 - 1938*. Moskwa 1966; *Operacija „Tiewtonskij miecz”* Moskwa 1966; *Projekt Dunajskiego garantijnogo pakta i Małaja Antanta (1934 - 1935)*. W: *Politikata na welikite sili na Bałkanite w naweczerneto na wtorata swetowna wojna*. Sofia 1971; *Ekspansja impierializmu niemieckiego na Bałkany w przededniu I wojny światowej*. „Przeгляд Zachodni” nr 5 - 6 / 1964.

³³ I. I. Pop, *Giermanskaja ekspansja w Centralnoj Jewropie i czechosłowacko-wiengierskie odnoszenija w 1935 - 1936 gg.* W: *Drang nach Osten i istoriczeskoje razwitije stran...* Moskwa 1967; tegoż autora: *Majskij krizis 1938 g. w dokumien-*

anty ludową politykę reżymu Horthy'ego na Węgrzech i kapitulancą politykę kręgów rządzących burżuazyjnej Czechosłowacji przed II wojną światową, a także przestępczą rolę Anglii, USA i Francji, które tolerowały faszystowskie dążenia w Europie wschodniej i południowo-wschodniej. Ostatnio I. I. Pop uczestniczył w pracach zbiorowych nad publikacją *Niemiecka polityka imperialistyczna „Drang nach Osten”...*, zajmując się badaniami polityki imperializmu niemieckiego w Europie wschodniej w czasie I wojny światowej.

Historia II wojny światowej i antyfaszystowskiej walki narodowo-wyzwoleńczej ludów słowiańskich pozostawała zawsze w kręgu zainteresowań pracowników Instytutu Słowianoznawstwa i Bałkanistyki AN ZSRR. W ciągu pierwszych lat powojennych o walce przeciw faszyzmowi w Słowacji i o Słowackim Powstaniu Narodowym pisał I. I. Udalcow, a o powstaniu Frontu Ojczyźnianego w Bułgarii Ł. B. Walew³⁴. Nieco później ukazała się jego monografia, w której dokonano analizy procesu ujarznienia Bułgarii przez imperializm niemiecki i podporządkowania jej programowi polityki zagranicznej Niemiec hitlerowskich oraz przedstawiono okupację kraju przez hitlerowców a także heroiczną walkę ludu bułgarskiego z faszyzmem³⁵. Podobnym problemom poświęcone były kolejno: dysertacja doktorska A. I. Niedoriezowa, książki G. M. Sławina, F. G. Zujewa i W. S. Parsadanowej³⁶.

W czasie prac przygotowawczych do V Międzynarodowego Kongresu Słowistów grupa pracowników Instytutu (Ł. B. Walew, F. G. Zujew,

tach wiengierskiej wnieśniej politiki. W: Międzynarodnyje swjazi stran Centralnoj, Wostocznoj i Jugo-Wostocznoj Jewropy... Moskwa 1968; Czechosłowacko-wiengierskije odnoszenija (1935 - 1939). Moskwa 1972.

³⁴ Ł. B. Walew, *Iz istorii Otczestwiennogo fronta Bołgarii (jul 1942 - sientjabr 1944)*. Moskwa-Leningrad 1950; I. I. Udalcow, *Antifaszistskaja oswoboditielnaja borba w Słowakii w pieriod wtorej mirowej wojny i Słowackoje narodnoje wosstanije 1944 g. Uczonyje zapiski Instituta sławjanowiedienija*, t. 2. Moskwa 1950.

³⁵ Ł. B. Walew, *Bołgarija i gitlerowskaja agressija na Bałkany w 1941 g. Uczonyje zapiski Instituta sławjanowiedienija*, t. 26. Moskwa 1963; tegoż autora: *Okkupacija Bołgarii gitlerowskimi wojskami wiesnoj 1941 g. i zakabalenije strany giermanskimi imperialistami. W: Sławjano-giermanskije issledowanija. Moskwa 1963; Bołgarskij narod w borbie protiv faszizma (Na kanunie i w pieriod wtorej mirowej wojny)*. Moskwa 1964.

³⁶ A. I. Niedoriezow, *Nacjonalno-oswoboditielnoje dwiżenije w Czechosłowakii (1938 - 1945). Dissiertacija na soiskanie uczonaj stiepeni doktora istoriczeskich nauk*, t. 1 - 2. Moskwa 1963; T. M. Sławin, *Oswoboditielnaja wojna w Jugosławii (1941 - 1945)*. Moskwa 1965; F. G. Zujew, *Polskij narod w borbie protiv faszizma*. Moskwa 1967; A. Niedoriezow, *Faszistskije plany giermanizacji sławjanskich stran w gody wtorej mirowej wojny. W: Niemiecko-faszistskij okkupacjonnyj reżim (1941 - 1944)*, Moskwa 1965; W. S. Parsadanowa, *Formirowanije nacjonalnogo fronta w Polsce*. Moskwa 1972.

P. I. Riezonow, G. M. Sławin) opracowała periodyzację i określiła główne etapy antyfaszystowskiego ruchu oporu w krajach słowiańskich w okresie II wojny światowej³⁷.

Jednym z problemów, którym aktywnie zajmowała się Sekcja Stosunków Słowiańsko-Niemieckich jest historia hitlerowskiej polityki okupacyjnej w krajach słowiańskich. Szczególną uwagę poświęcono tu Polsce, gdyż ona to według planów hitlerowskich, stać się miała modelem „nowego porządku”, jaki niósł ludom Europy hitlerizm. Właśnie w Polsce ujawniły się tak całościowo i precyzyjnie cele, metody i zasady hitlerowskiej polityki okupacyjnej. Historią hitlerowskiej polityki na zagarniętych ziemiach polskich³⁸ zajmowały się bliżej A. F. Noskowa i T. J. Grigorjanc. Dokonały one analizy działalności okupantów hitlerowskich w zakresie germanizacji ludności polskiej a także hitlerowskiej polityki masowych wysiedleń Polaków z ich ziem, bestialskich metod traktowania ludności polskiej przez okupanta, okrutnej eksploatacji fizycznej Polaków i Żydów w obozach koncentracyjnych i obozach pracy. W interesującej monografii A. F. Noskowej ukazane zostały bestialskie metody grabienia Polski, bezwzględnej eksploatacji jej gospodarki i ludności na rzecz niemieckiej maszyny wojennej.

W ciągu ostatnich lat A. F. Noskowa opublikowała także artykuły monograficzne na temat zaborczych planów Niemiec hitlerowskich w Europie wschodniej, środkowej i południowo-wschodniej³⁹. Rozszerzenie za-

³⁷ Ł. B. Walew, F. G. Zujew, W. I. Kłokow, P. I. Riezonow, G. M. Sławin, *Osnownyje etapy antifaszistskogo dwiżenija Soprotiwlenija w sławjanskich stranach w gody wtoroj mirowoj wojny*. W: *Istorijska, folklor, iskusstwo sławjanskich narodow. Dokłady sowietskoj delegacji na V Międzynarodnom sjeździe sławistów*. Moskwa 1963.

³⁸ A. F. Noskowa, *„Institut” gitlerowskich okkupantow w Krakowie*. W: *Awstro-Wiengrija i sławjano-giermanskije odnoszenija*. Moskwa 1965; tejeż autorki: *Grabitielskaja ekonomiczeskaja politika okkupantow w gienierat-gubernatorstwie w 1939 g.* W: *Międzynarodnyje odnoszenija w Centralnoj, Wostocznoj i Jugo-Wostocznoj Giermaniej i ich istoriografija*. Moskwa 1966; *Ograblenie Polski gitlerowskoj Giermaniej w gody wtoroj mirowoj wojny*. W: *Międzynarodnyje swjazi stran Centralnoj...* Moskwa 1968; *Podpolnoje obuczenie w Polsce w gody gitlerowskoj okkupacji*. W: *Sławjano-giermanskije kulturnyje swjazi i odnoszenija*. Moskwa 1969; T. J. Grigorjanc, *Sistiema „niemieckich nacjonalnych spiskow” kak odin iz mietodow giermanizacji „prisojedinionnych ziemiel”*. W: *Issledowanija po sławjano-giermanskim odnoszenijam*. Moskwa 1971; A. F. Noskowa, *Razorienije ekonomiki Polski gitlerowskoj Giermaniej 1939 - 1944 (tierritorija gienierat-gubernatorstwa)*. Moskwa 1971; T. J. Grigorjanc, *Gitlerowskaja politika giermanizacji i kolonizacji „prisojedinionnych” polskich ziemiel 1939 - 1945*. *Dissertacija na soiskanie uczonej stiepieni kandidata istoriczeskich nauk*. Moskwa 1972.

³⁹ A. F. Noskowa, *Ograblenie nacistami okkupirowannych stran Centralnoj i Jugo-Wostocznoj Jewropy*. W: *Giermanskaja wostoczna politika w nowoje i nowiejszeje wriemja*. Moskwa 1974; tejeż autorki: *Zachwatniczskije plany gitlerow-*

interesowań tej autorki na inne kraje słowiańskie związane było z jej udziałem w pracach nad monografią zbiorową.

T. J. Grigorjanc, wraz z ukończeniem monografii pt. *Hitlerowska polityka germanizacji polskich „ziem wcielonych”*, oraz w związku z pracą zbiorową pt. *Niemiecka polityka imperialistyczna „Drang nach Osten”*, zajęła się ostatnio badaniami polityki niemieckiej na ziemiach polskich w okresie Bismarcka, a także podjęła próbę analizy chronologii oraz wyjaśnienia specyficznych momentów polityki niemieckiej i planów kolonizacji zachodnich ziem polskich w czasie I i II wojny światowej⁴⁰.

Najślabiej reprezentowana była w Sekcji Stosunków Słowiańsko-Niemieckich problematyka powojenna, aktywnie popierano jednak inicjatywy współpracujących z Sekcją — W. S. Ejsymonta i M. R. Tulczyńskiego⁴¹. I tak, w wyniku tej współpracy w wydawnictwie „Nauka” ukazała się książka M. R. Tulczyńskiego pt. *Awokaci rewanzu*⁴².

Jak już stwierdzono wyżej, za mało uwagi poświęcano dotychczas bardzo ważnemu aspektowi problematyki słowiańsko-niemieckiej, a mianowicie związkom sił postępowych i rewolucyjnych Niemiec i Słowiańszczyzny oraz słowiańsko-niemieckim stosunkom kulturalnym. Specjalista z dziedziny historii Polski, A. J. Manusiewicz w artykule pt. *Róża Luksemburg a polsko-niemiecka współpraca rewolucyjna*⁴³ wskazuje na konieczność bliższego przebadania wkładu R. Luksemburg w kształtowanie się polsko-niemieckiej współpracy rewolucyjnej i jej roli w walce niemieckiej socjaldemokracji z hakatystami oraz innymi szowinistycznymi ugrupowaniami niemieckimi.

Na uwagę zasługuje również praca M. N. Czernych pt. *Artykuły J. Marchlewskiego o perspektywach rewolucji niemieckiej i o problemie polskim (sierpień 1918 - 1919)*⁴⁴, napisana na podstawie nieznanych dotychczas artykułów J. Marchlewskiego, opublikowanych w prasie radzieckiej i polskiej, wydawanej wówczas na terenie Rosji Radzieckiej.

skej Giermanii na Wostokie Jewropy. W: *Issledowanija po slawiano-giermskim odnoszenijam*. Moskwa 1971.

⁴⁰ T. J. Grigorjanc, *K woprosu o prijomstwienności giermskoj impierialistycznej politiki i planow kolonizacji zapadnych polskich ziemiel w pieriod pierwoj i wtoroj mirowoj wojny*. W: *Giermskaja wostocznaja politika w nowoje i nowiejszeje wriemja*. Moskwa 1974.

⁴¹ W. S. Ejsymont, *Polsko-giermskije odnoszenija w 1949 - 1950 gg. Stawjano-giermskije issledowanija*. Moskwa 1963.

⁴² M. R. Tulczyński, *Awokaty riewansza. Zapadnogiermskij ostforszung na służbie bonnskoj riewanszistskoj politiki*. Moskwa 1963.

⁴³ A. J. Manusiewicz, *Roza Luksemburg i polsko-giermskoje riewolucyjnoje sotrudniczewstwo*. W: *Stawjano-giermskije issledowanija*. Moskwa 1963.

⁴⁴ *Mieżdunarodnyje swjazi stran Centralnoj, Wostocznoj i Jugo-Wostocznoj Jewropy i slawjano-giermskije odnoszenija*. Moskwa 1968.

Związki socjaldemokratów niemieckich z emigrantami słowiańskimi w Zurychu w końcu XIX w. ukazał w swym artykule M. A. Birman. Inne opracowanie tegoż autora dotyczy walki sił postępowych Niemiec i Bułgarii przeciw wojnie imperialistycznej⁴⁵.

Interesujący jest również artykuł G. W. Pawlenki o rosyjsko-niemieckiej współpracy rewolucyjnej na przełomie XIX i XX w., oparty na materiałach Archiwum Polityki Zagranicznej Rosji⁴⁶. Tenże autor omówił mało znany w historiografii udział i rolę I. Franko w umacnianiu związków słowiańsko-niemieckich w końcu XIX — początku XX w.⁴⁷.

Jeśli chodzi o opracowania dotyczące historii słowiańsko-niemieckich powiązań i stosunków kulturalnych, wymienić tu można kilka pozycji przygotowanych przez pracowników Instytutu, zajmujących się tą problematyką. Tak np. interesujący artykuł I. I. Leszyłowskiej pt. *Związki illiryzmu z niemiecką myślą społeczną i z kulturą niemiecką*⁴⁸ szeroko omawia problem związków i wzajemnych wpływów kultury niemieckiej i słowiańskiej w XIX w. Na uwagę zasługuje również praca A. I. Rogowa pt. *Rosyjsko-austriackie związki kulturalne w XVIII w.*⁴⁹, gdyż temat ten był dotychczas mało znany w literaturze historycznej.

O roli dwojga największych działaczy socjaldemokracji niemieckiej i polskiej — Marchlewskiego i Luksemburg — w rozwoju niemiecko-rosyjskich i niemiecko-polskich związków literackich traktuje artykuł wspomnianej już wyżej M. N. Czernych⁵⁰.

W jednym z roczników Sekcji Stosunków Słowiańsko-Niemieckich opublikowano rozprawę o radziecko-niemieckich stosunkach kulturalnych w okresie Republiki Weimarskiej⁵¹.

⁴⁵ M. A. Birman, *K woprosu o swjaziach giermanskich socjał-demokratow so sławjanskoj emigraciej w Cjuriche w 80-ch gg. XIX w.* W: *Sławjano-giermanskije odnoszenija*. Moskwa 1964; tegoż autora: *Borba lewych socjał-demokratow Giermanii protiv imperialistycznej wojny i bołgarskije tiesnjaki w 1914-1915 gg.* W: *Giermanskaja wostocznaja politika w nowoje i nowiejszeje wremja. Problemy istorii i istoriografii*. Moskwa 1974.

⁴⁶ G. W. Pawlenko, *K woprosu o russko-giermanskom rewolucjonnom so-trudnicestwie (po doniesenijam rossijskich diptomatycznych predstavitelej w Giermanii)*. W: *Giermanskaja wostocznaja politika w nowoje ...* Moskwa 1974.

⁴⁷ G. W. Pawlenko, *Iwan Franko i obszczestwiennoje dwiżenije w Giermanii i Awstro-Wiengrii w konce XIX w.* W: *Issledowanija po sławjano-giermanskim odnoszenijam*. Moskwa 1971.

⁴⁸ *Issledowanija po sławjano-giermanskim odnoszenijam*. Moskwa 1971.

⁴⁹ A. I. Rogow, *Russko-awstrijskije kulturnyje swjazi w XVIII w.* W: *Awstro-Wiengrija i sławjano-giermanskije odnoszenija*. Moskwa 1965.

⁵⁰ M. N. Czernych, *Wkład J. Marchlewskiego i R. Luksemburg w razwitije niemiecko-russkich i niemiecko-polskich litieraturnych swjaziej*. W: *Sławjano-giermanskije kulturnyje swjazi i odnoszenija*. Moskwa 1969.

⁵¹ J. P. Murawiew, *Sowietsko-giermanskije swjazi w oblasti literatury i is-*

Artykuły historiograficzne i przeglądy bibliograficzne stanowią jakby podsumowanie dokonanych prac a jednocześnie stawiają zadania na przyszłość. Dlatego też z całą satysfakcją odnotować można włączenie opracowań tego typu do studiów zbiorowych dotyczących historii stosunków słowiańsko-niemieckich. Na najwyższe uznanie zasługują: *Stosunki słowiańsko-niemieckie (Przegląd bibliograficzny literatury w języku rosyjskim w latach 1918 - 1962)* I. A. Kałojewej⁵², bibliografie N. M. Paszajewa pt. *Austria i stosunki austriacko-słowiańskie w historycznej literaturze rosyjskiej i radzieckiej (X w. — 1918 r.)*⁵³ oraz *Galicja pod panowaniem Austrii w historycznej literaturze rosyjskiej i radzieckiej (1772 - 1918). Bibliografia*⁵⁴. Szereg przeglądów bibliograficznych, poświęconych historii husytyzmu — ruchu narodowego i społecznego w XV w. u podłoża którego leżały również wyraźne tendencje antyniemieckie, opracowała specjalnie dla roczników Sekcji Ł. P. Łaptiewa⁵⁵. Oprócz tego, wielu pracowników sekcji systematycznie publikowało artykuły historiograficzne na bardziej szczegółowe tematy⁵⁶.

kusstwa w gody Weimarskiej rzeszpubliki. Sławjano-giermańskie kulturowe swjazi i odnoszenia. Moskwa 1969.

⁵² *Sławjano-giermańskie odnoszenia. Moskwa 1964.*

⁵³ *Mieżdunarodnyje odnoszenia w Cienralnoj i Wostocznoj Jewropie i ich istoriografia. Moskwa 1966.*

⁵⁴ *Mieżdunarodnyje swjazi stran Cienralnoj, Wostocznoj i Jugo-Wostocznoj Jewropy i sławjano-giermańskie odnoszenia. Moskwa 1968.*

⁵⁵ Ł. P. Łaptiewa, *Problemy gusitskogo dwiżenija w nowiejszej amierikanskoj i angijskoj istoriczeskoj litieraturie. W: Sławjano-giermańskie issledowanija. Moskwa 1963; teżje autorki: Jan Gus i niemieckaja riefornacja w oswieszczeniu ruskoj litieratury XIX — naczała XX wieka. W: Issledowanija po sławjano-giermańskim odnoszeniam. Moskwa 1971.*

⁵⁶ W. M. Turok, *Mnogonacjonalnaja monarchija Gabsburgow w oswieszczeniu sowriemiennoj zapadnogiermańskoj istoriografii. W: Sławjano-giermańskie odnoszenia. Moskwa 1964; tegoż autora: Problemy dualizma w ruskoj dorewolucyjnojj istoriografii. W: Sławjano-giermańskie kulturowe swjazi i odnoszenia. Moskwa 1969; A. F. Noskowa; *Istoriki PNR o gitlerowskom okkupacjonnom režimie w gieneral-gubernatorstwie. W: Drang nach Osten i istoriczeskoje razwitiije stran Cienralnoj, Wostocznoj i Jugo-Wostocznoj Jewropy. Moskwa 1967; T. J. Grigorjanc, Osnownyje naprawlenija okkupacjonnoj politiki Giermanii w Polsce w 1939 - 1944 g. w oswieszczeniu zapadnogiermańskoj istoriczeskoj litieratury. W: Mieżdunarodnyje swjazi stran Cienralnoj. . . Moskwa 1968; A. F. Noskowa, *Generalnyj plan Ost (K itogam izuczenija w sowietskoj i polskoj istoriczeskoj litieraturie). „Sowietskoje sławjanowiedienije”*, nr 3/1965; teżje autorki: *Obzor sowietskoj istoriczeskoj litieratury o polsko-giermańskich odnoszenjach mieżwojennogo pierioda (1918 - 1939). W: Sławjano-giermańskie odnoszenia. Moskwa 1964; T. J. Grigorjanc, Okkupacjonnaja politika gitlerowskoj Giermanii na zapadnych polskich ziemiach w polskoj istoriografii. W: Issledowanija po sławjano-giermańskim odnoszeniam. Moskwa 1971; N. D. Ratner, *Woprosy pieriodizacii istorii Czechosłowakii w zapadnogiermańskoj istoriografii. W: Sławjano-giermańskie issledowanija. Moskwa 1963;****

Sekcja Historii Stosunków Międzynarodowych w Europie Środkowej i Południowo-wschodniej powstała w końcu 1970 r. kontynuowała tradycje i zainteresowania naukowe Sekcji Stosunków Słowiańsko-Niemieckich, czego wyrazem było podjęcie badań nad historią niemieckiej polityki wschodniej okresu imperializmu. Zespół autorski zaplanowanej monografii pt. *Niemiecka polityka imperialistyczna „Drang nach Osten” a narody Europy środkowej, wschodniej i południowo-wschodniej* postawił sobie następujące zadania: dokonanie analizy złożonego kompleksu problemów związanych z niemiecką polityką „parcia na Wschód” oraz jej wpływem na losy narodów i krajów Europy wschodniej i południowo-wschodniej, ukazanie głównych etapów tej polityki, przyczyn i konsekwencji jej historycznej klęski w następstwie porażki faszyzmu niemieckiego w czasie II wojny światowej, wskazanie na bezpodstawność prób wykorzystania przez Anglię i Francję w okresie międzywojennym małych państw tego rejonu jako „kordonu sanitarnego” przeciw ZSRR i jako przeciwwagi Niemiec we wschodniej części kontynentu oraz wyjaśnienie realizowanej przez mocarstwa zachodnie polityki tolerancji i kierowania Niemiec hitlerowskich na wschód. Za jedno z głównych zadań autorki pracy uznają ukazanie walki ZSRR o utworzenie w Europie systemu bezpieczeństwa zbiorowego wobec agresji faszystowskiej, wiodącej roli Związku Radzieckiego w koalicji antyhitlerowskiej i jego znaczenia jako głównej siły obalającej hitlerowską III Rzeszę.

Do końca 1971 r. przygotowano plan wymienionej monografii, który poddano wszechstronnej dyskusji na zwołanej wówczas konferencji z udziałem slawistów i germanistów radzieckich — przedstawiciele różnych ośrodków naukowych ZSRR⁵⁷. Obecnie prace nad tym wydawnictwem zostały zakończone.

Tak, w dużym skrócie, przedstawia się przegląd prac badawczych pracowników Instytutu Słowianoznawstwa i Bałkanistyki AN ZSRR, przede wszystkim zaś Sekcji Stosunków Słowiańsko-Niemieckich, studiów poświęconych problematyce słowiańsko-niemieckiej. Przegląd ten, co zrozumiałe, nie jest wyczerpujący. Jednocześnie, na zasadzie wyjątku, wymieniono tu również prace historyków radzieckich nie będących pracownikami Instytutu, zajmujących się jednak historią stosunków słowiańsko-niemieckich.

M. R. Tulczynskij, *Istoriki socjalistycznych stran o borbie protiv zapadno-germanskogo „ostforszunga”* W: *Drang nach Osten i istoričeskoje razvitije stran Centralnoj, Wostocznoj i Jugo-Wostocznoj Jewropy*. Moskwa 1967.

⁵⁷ Materiały konferencji opublikowane zostały w zbiorze artykułów pt. *Giermanskaja wostocznaja politika w nowoje i nowiejszeje wremja*. Moskwa 1974.